

Nakhtigal, R. 2010. Darnytskyi tabir viiskovopolonenykh pid chas Pershoi svitovoi viiny [Darnytsia Camp of Prisoners of War during World War I]. *Ukrainskyi istorychnyi zhurnal*. № 2. S. 103–116. [in Ukrainian]

Reient, O. P. 2005. Kryzovi tendentsii v ahrahnomu sektori ekonomiky u roky Pershoi svitovoi viiny (lypen 1914 — liutyi 1917 rr.) (Zakinchennia) [Crisis Trends in the Agricultural Sector of the Economy During the First World War (July 1914 — February 1917) (Ends)]. *Ukrainskyi selianyn*. Вып. 9. S. 152–168. [in Ukrainian]

Rozhkova, L. I. 2015. Sumshchyna ta viiskovopoloneni Pershoi svitovoi viiny [Sumy Region and the Prisoners of War of the First World War]. *Hurzhiivski istorychni chytannia*. Вып. 10. S. 106–109. [in Ukrainian]

Sarancha, V. I. 2011. Viiskovopoloneni Pershoi svitovoi viiny v Kremenchutskomuharnizoni [Prisoners of War of the First World War in Kremenchug Garrison]. *Kraieznavstvo*. № 4. S. 84–92. [in Ukrainian]

Sribniak, I. V. 1999. *Poloneni ukraintsi v Avstro-Uhorshchyni ta Nimechchyni (1914–1920 rr.)* [Captive Ukrainians in Austria-Hungary and Germany (1914–1920)]. Kyiv. [in Ukrainian]

УДК 94(477)«1917–1919»:340.12

DOI: 10.20535/2307-5244.52.2021.236160

I. M. Коросташова

ORCID: 0000-0003-4024-802X

Університет митної справи та фінансів (Дніпро, Україна)

I. Korostashova

University of Customs and Finance (Dnipro, Ukraine)

ГЕНДЕРНЕ ЗАКОНОДАВСТВО В УКРАЇНІ (1917–1919 Р.Р.) — ШЛЯХ ДО «ВЕРХОВЕНСТВА ПРАВА»: ІСТОРИКО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ

*Gender Legislation in Ukraine (1917–1919):
the Way to the «Rule of Law». Historical and Legal Analysis*

Статтю присвячено емансипації жінок та впровадженню гендерного законодавства в Україні в 1917–1919 рр. Автор дослідила гендерну ситуацію, що передувала законодавчому закріпленню рівності жінок і чоловіків в Україні та провела історико-правовий аналіз норм гендерного законодавства, впроваджених на початковому етапі його формування в Росії та в Україні. Розкрито особливості законодавчого закріплення рівності жінок і чоловіків в Україні та фактори, що вплинули на гендерну ситуацію, формування і розвиток гендерного законодавства в Україні на початку ХХ ст.

Ключові слова: емансипація жінок, гендерне законодавство, верховенство права, гендерна рівність, права жінок, правове регулювання, дискримінація, юридичне закріплення.

The article is the result of original research and comprehensive content analysis, regarding important historiographical publications and regulations (mostly the Constitution), which were accepted in the early 1900's, in particular in 1917–1919. This research covers a period in European history that includes the events of the First World War, revolutions, coups d'état, civil wars, which in the history of Ukraine simultaneously became a period of the Ukrainian nation-building attempts. During this period, gender legislation was first introduced in Ukraine.

In our article, an author presented a historical and legal analysis of gender legislation introduced in Russia and Ukraine in 1917–1919; and an analysis of the gender situation in Ukraine in the context of international and national processes. Also, an author determined features of juridical consolidation of gender equality for women and men in this period of history.

To develop the topic, an author used the following scientific methods: historical-system method; historical-genetic method; comparative-historical method; content analysis; analysis-discourse.

The purpose of the article was a historical and legal analysis of gender legislation introduced in Russia and Ukraine in 1917–1919, and identification of national characteristics and factors that influenced the process of legal consolidation of gender equality in Ukraine in this period.

The author concluded that the inception and formation of the national idea of giving women equal rights with men in political and social life dated back to the mid-1850's. Since then, in Ukrainian lands, women's leadership was defined as a socio-political phenomenon. Although in the early 1900's, legislation in the Austro-Hungarian and Russian empires enshrined gender inequality and discrimination against women.

From the mid-1900's to the 1920's, the 'first wave of feminism' accompanied the popularization of liberal ideas in many countries around the world, and in particular in Russia (which at that time included the Dnieper Ukraine), which indicated the aggravation of the women's issue during that period.

Changes in geopolitical and socio-economic conditions that took place in the early 1900's (World War I, the collapse of the Russian and Austro-Hungarian empires, the revolutionary events of 1917 in Russia and Ukraine, etc.) contributed to the adoption of the gender legislation in Russia and Ukraine. Participation of Ukrainian and Russian women in the First World War as officers and soldiers had become a factor in the blurring of gender roles during wartime.

After the February Revolution, women's revolutionary-feminist sentiments had reached the highest degree of incandescence. The active public position of women forced the Provisional Government of Russia (its positions were precarious and needed electoral support) to look at women as on the subjects of active and passive suffrage. All of this created the ground for the implementation of gender legislation. As a result, on April 15, 1917, Ukraine, together with Russia, became one of the first European countries in which women were given suffrages.

The leaders and ideologists of the Central Council of the Ukrainian People's Republic went far beyond the idea of giving women only equal suffrage. They developed the idea of gender equality and officially enshrined the equality of women and men concerning all legal relations arising in the state in the norms of the 1918 Constitution of the UPR (which, unfortunately, was not implemented). Therefore, unlike other European countries, in April 1918, Ukraine became almost the only country in the world where at the initial stage of state formation the Constitution declared the equality of women and men for the entire scope of rights. This was an unprecedented event in the history of constitutionalism and the development of gender legislation of that period. This is explained both by the special attitude to women, which was forming for a certain time in Ukrainian society, and the social orientation of ideologues and leaders of the Central Council of the UPR in building a new national democratic republic of equal in all rights citizens. The decisive factor in this process was the active public position of women, which confirmed the desires and needs of women to participate in the social and political life, and development of the country. This had a strong influence on the process of women's emancipation and had destroyed the established gender model of «domobud».

However, the defeat of the Ukrainian state formations (Hetmanate, otamanshchina, the victory of the Bolshevik power in Dnieper Ukraine) and further changes in the political accents of the Bolshevik government from gender to class struggle, reflected in the 1919 USSR Constitution interrupted the legal consolidation of women's and men equality.

Women of Western Ukraine first received suffrage in October 1918 (Constitution of the Western Ukrainian People's Republic). The 1919–1920 occupation of Western Ukrainian lands led to the further development of gender legislation in Western Ukrainian lands under the laws of the countries that occupied them (Czechoslovakia, Poland, and Romania) before the reunification of Ukrainian lands within the USSR (1939–1945).

Thus, from the norms of gender legislation introduced in Ukraine in 1917–1919, at that time only the suffrage of women was realized. The beginning of equal rights juridical consolidation for women and men around the world was due to the intensification of liberal and feminist movements, but in Ukraine also due to of socialist and of Ukrainian national political movement and under the influence of the doctrine «the rule of law», which was further developed in the world and over time became a basic principle of democratic states, and in particular, Ukraine.

Keywords: emancipation of women, gender legislation, the rule of law, gender equality, rights of women, legal regulation, discrimination, juridical consolidation.

В різні періоди розвитку людства в різних країнах світу та на українських землях відбувалась емансипація жінок, які дуже довго у більшості

країн світу перебували в безправному становищі й не мали права брати участь у політичному, економічному, навіть, культурному та соціальному (за деякими винятками) житті. На тлі змін геополітичних і соціально-економічних умов та під впливом ліберальних і феміністичних ідей змінювалися уявлення про ролі чоловіка й жінки в соціумі та невідомо постало питання щодо надання жінкам рівних з чоловіками прав, що є можливим лише через юридичне закріплення таких прав у законах країни.

Аналіз наукових публікацій свідчить, що з часів епохи просвітництва «жіночим питанням» переймалися видатні філософи, політики, педагоги, літератори, юристи, серед яких: Дж. Локк (Локк, Дж. 1988), Вольтер, К. Гельвецій, С. Мілль, Ш. Монтеск'є, Д. Дідро, А. Дайсі (Dicey, A. 1909) та ін.

Однак предметом активних наукових розвідок історико-правова еволюція гендерної проблематики стала наприкінці ХХ ст. й на початку ХХІ ст. Так, історію розвитку гендерного середовища і його соціальні, правові, філософські, економічні, політичні та культурологічні аспекти й особливості на землях Австро-Угорської (Австрійської) та Російської імперій і в українських землях досліджували українські й закордонні історики. Великий інтерес представляють праці відомих історичних постатей: М. Грушевського (Грушевський, М. 1921; 1991), В. Іконнікова (Иконников, В. 1874) та М. Костомарова (Костомаров, М. 1994), що проливають світло на історичні, культурні та політичні особливості гендерної ситуації на теренах України й Росії в певні історичні періоди.

Значне місце в історіографії гендерної проблематики займають праці українських істориків: О. Рибак¹, яка дослідила ідеологію і суспільні практики жіночого руху на західноукраїнських землях ХІХ — першої третини ХХ ст., Л. Смоляр (Смоляр, Л. 1998) в монографії котрої висвітлено історію жіночого руху Наддніпрянської України II половини ХІХ — початку ХХ ст. та Л. Буряк (Буряк, Л. 2011), предметом дослідження якої стали жінки в українському соціумі й історичні студії другої половини ХІХ ст. — початку ХХ ст.

Предметом наукового пошуку І. Андрусяк² стала ідея гендерної рівності в українській правовій думці другої половини ХІХ ст. О. Ковальчук та Л. Потапюк (Ковальчук, О. & Потапюк, Л. 2017) на прикладі жіночих товариств дослідили причини й передумови виникнення жіночого руху в Україні у другій половині ХІХ — на початку ХХ ст.

¹ Рибак О. З. Ідеологія і суспільна практика жіночого руху на західноукраїнських землях ХІХ — першої третини ХХ ст.: типологія та європейський культурно-історичний контекст: Автореферат дис. ... докт. іст. наук. — 07.00.01. Історія України. Львів, 2006.

² Андрусяк І. П. Ідея гендерної рівності в українській правовій думці другої половини ХІХ століття. Автореферат дис. ... канд. юр. наук. Львів, 2017. 12.00.01 — Теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень.

Цінними є розвідки О. Лабур (Лабур, О. 2020), щодо гендерної ситуації на хвилі революційної політики в Україні з лютого 1917 р.; М. Вороніної¹ про гендерну дискримінацію та динаміку змін у Харківській губ. (1861–1917 рр.), де висвітлено боротьбу жінок за виборчі права на Слобожанщині, а також щодо гендерної політики більшовиків на Київщині в першій третині ХХ ст. та ін.

Значний інтерес представляють наукові роботи закордонних істориків, серед яких: канадська дослідниця М. Богачевська-Хом'як (Bohachevsky-Chomiak, М. 1988), американська дослідниця М. Рубчак (Рубчак, М. 2003) та ін.

Правовим засадам формування та розвитку гендерної рівності в Україні присвятили праці Н. Анішук (Анішук, Н. В. 2008), В. Буроменський, І. Лазар, Н. Оніщенко, С. Томашевський, Ю. Шемшученко, О. Уварова та ін.

Історико-правовий аналіз гендерного законодавства, що приймалося в Росії та в Україні у 1917–1919 рр., визначення особливостей юридизації (*юридизація* — надання правового характеру яким-небудь фактам, відносинам) гендерної рівності та аналіз гендерної ситуації, що склалася в Україні на тлі міжнародних та суто національних процесів — становить наукову новизну цього дослідження.

Для розробки теми автор використала такі наукові методи: історико-системний метод, завдяки якому досліджено гендерну ситуацію, що передувала впровадженню гендерного законодавства в Україні; історико-генетичний метод допоміг виявити причиново-наслідкові зв'язки та закономірності виникнення гендерного законодавства в Україні; порівняльно-історичний метод, завдяки якому шляхом порівняння норм законодавства Російської й Австрійської імперій, Конституцій УНР і ЗУНР, Конституцій УРСР і РРФСР та інших законів досліджуваного періоду встановлено схожості й відмінності між станом правового регулювання прав жінок та особливості перебігу юридичного закріплення рівності жінок і чоловіків в Україні; контент-аналіз, який дав змогу узагальнити погляди науковців в оцінках історичних подій; аналіз-дискурс, який сприяв активному авторському отриманню до наукової дискусії.

Мета статті — зробити історико-правовий аналіз гендерного законодавства, що приймалося в Росії та в Україні у 1917–1919 рр., щоб визначити національні особливості й фактори, що вплинули на перебіг юридичного закріплення гендерної рівності в Україні в цей період.

Основні завдання, які визначила автор: 1) дослідити гендерну ситуацію що передувала юридизації гендерної рівності на теренах України; 2) зробити огляд наукової літератури, що має вагомий вплив на концептуалізацію історії юри-

¹ Вороніна М. Мешканки міст Харківської губернії: гендерна дискримінація та динаміка змін (1861–1917 рр.): Автореферат дис. ... канд. іст. наук. 07.00.01. Історія України Харків, 2005.

дизаїні гендерної рівності та нормативно-правових актів, що віддзеркалюють в історії України юридичне закріплення рівних прав жінок і чоловіків; 3) провести історико-правовий аналіз норм гендерного законодавства, що діяли й (або) приймалися в Україні з квітня 1917 р. по квітень 1919 р.; 4) визначити національні особливості юридизації гендерної рівності в Україні з 1917 по 1919 рр.

Лібералізм, як ідеологія та суспільно-політичний рух, виник у Європі у XIX ст., беручи своє коріння у європейському просвітництві. Основними ідеями лібералізму є утвердження громадянських прав та політичних свобод (що неможливо без рівності людей) і необхідності їх економічної свободи.

Один з основоположників лібералізму Дж. Локк 1689, розглядаючи питання рівності людей у «Двох трактатах про правління», опублікованих 1690 р., які стали класичною основою інтегрованої доктрини лібералізму, зазначав: «Немає нічого більш очевидного, ніж те, що істоти однієї й тієї ж породи та виду... повинні також бути рівними між собою без будь-якого підпорядкування або придушення... Природний стан має закон природи... і розум, який є цим законом... всі люди рівні та незалежні...» (розділ 11 «Про природний стан») (Локк, Дж. 1689, с. 263). Переймаючись питаннями монархічної влади та вищості чоловіка над жінкою, Дж. Локк з аналізу текстів Біблії зробив висновки не тільки про те, що підпорядковане положення жінки є рукою бога, а також про випадковість цієї ієрархії (Локк, Дж. 1689, с. 171).

Отже, визнаючи випадковість пригніченого стану жінки у соціальній ієрархії, Дж. Локк ще у XVII ст. збував просвічені уми думкою про випадковість, й відповідно несправедливість усталеної гендерної моделі, в той час, коли за «законом природи» і розумом «всі люди рівні та незалежні». Зазначені ідеї вплинули на видатних філософів, письменників, політиків, юристів (Дж. С. Мілля, Вольтера, Ш. Монтеск'є, К. Гельвеція, Д. Дідро, А. Дайсі та багатьох інших), які співчували жінкам, а подекуди й засуджували наявну гендерну модель, хоча деякі з них на певних етапах свого життя мали й сумніви щодо необхідності надання жінкам політичних прав.

Послідовник Дж. С. Мілля англійський ліберал, професор, юрист-конституціоналіст А. Дайсі, автор доктрини «the rule of law» («верховенства права»), сформульованої в сучасному розумінні ще наприкінці XIX ст. (Коросташова, І. 2020, с. 34), і яка сьогодні є основним конституційним принципом більшості демократичних країн світу, вважав що: «“Верховенство права” може використовуватися як формула для вираження того факту, що норми конституції... є не джерелом, а наслідком прав фізичних осіб...» (Dicey, A. 1885. с. 194). «Ще наприкінці XIX століття ця праця Альберта Вена Дайсі в російському суспільстві потрапила до переліку “необхідного мінімуму познаний” (які поширювались у колі “домашнього читання”» (Головатий, С. 2006, с. 539), що обумовило не лише поширення та популяризацію ліберальних ідей та «верховенства права» в європейських країнах, царській Росії

й на теренах України зокрема, та надалі стало основним принципом побудови сучасної демократичної держави, що не допускає свавілля публічної влади, ґрунтується на справедливості й забезпеченні додержання прав кожної людини, які є вільні та рівні в гідності та правах, незалежно від соціального і майнового статусу, віку, статі та кольору шкіри.

Зазначене підкреслювало, серед іншого, й необхідність юридизації прав жінок, що дедалі ставала очевидною. Це також надавало жінкам поштовх для боротьби за свої права та певну підтримку з боку ліберально налаштованих представників чоловічої статі у низці країн світу.

Надання жінкам політичних та інших прав на рівні з чоловіками, залежало як від активності жінок, так і від політичної волі тих, хто мав владу приймати закони, впровадження яких мало започаткувати юридизацію прав жінок у різних країнах світу.

Важливо є й те, що з середини XIX ст. до 1920-х рр. у різних країнах світу та зокрема в країнах Європи прокотилася «перша хвиля фемінізму» — хвиля протестів проти дискримінації жінок. Основними завданнями жінок під час «першої хвилі» фемінізму стала боротьба за їх економічні та політичні права. Жінки почали об'єднуватися в рухи для відстоювання своїх прав й покращення соціального стану. В цей період популярності набували жіночі студії. Серед прибічників ліберальних ідей — чоловіків все частіше з'являлися такі, що співчували пригніченому стану жінок у суспільстві. Тому на початку XX ст. в низці країн світу й зокрема в країнах Європи приймалися закони, в яких мали місце норми, що декларували рівність жінок і чоловіків. Цей процес прискорився з проголошенням у багатьох європейських країнах курсу на створення демократичного суспільства, що обумовлено історичними запитами й потребами. В ході емансипації жінок поступово трансформація поглядів, звичаїв та відповідно правового регулювання гендерної рівності, як на міжнародному рівні, так і локально. Україна має свою історію юридизації гендерної рівності й особливий шлях становлення та розвитку гендерного законодавства.

Отже, на початку XX ст. поряд з іншими запитами часу, одним з основних в історії багатьох країн світу й зокрема України стало юридичне закріплення рівних прав жінок і чоловіків (гендерна рівність). На теренах України ідеї здобуття та забезпечення рівності жінок ы чоловіків в той час не були наслідком діяльності лише феміністично налаштованих українських жінок, хоча вже тоді жіноче лідерство визначилося, як суспільно-політичний феномен. Ці ідеї зароджувались, підтримувались і поширювались серед відомих українських митців, провідних ідеологів та лідерів українського національного руху і ліберально налаштованих представників чоловічої статі (Буряк, Л. 2011; Ковальчук, О. & Потапюк, Л. 2017; Смоляр, Л. 1998)¹.

¹ Андрусяк І. П. Ідея гендерної рівності в українській правовій думці другої половини XIX століття. Автореферат дис. ... канд. юр. наук. Львів, 2017. 12.00.01 — Теорія та історія держави

Проаналізуємо конституційні засади правового регулювання гендерної нерівності того періоду. Так, Звід основних законів Російської імперії від 23 квітня 1906 р., визначав права та обов'язки російських підданих (розділ другий)¹, однак жодної норми, в якій би йшлося про правовий статус жінок і їхні права, він не містив. Законодавство Австрійської імперії теж утверджувало нерівність правового статусу чоловіків і жінок. Так, у розділі II «Про шлюбне право» Цивільного уложення (1772–1918 рр.) визначалося, що «Чоловік є головою сім'ї» (п. 91) «Дружина отримує прізвище чоловіка... Вона зобов'язана слідувати за чоловіком до місця його проживання...» (п. 92)². Отже, закони Російської та Австрійської імперій, які діяли на початку ХХ ст., закріплювали гендерну нерівність, дискримінацію й демонстрували ігнорування жінок як учасників політичного, економічного та соціально-культурного життя.

В. Іконников зазначив, що соціальна свідомість народу Росії історично базувалась на ідеї «домобуду» (Іконников, В. 1874, с. 84). М. Вороніна підкреслила, що представниця будь-якої суспільної страти, навіть після скасування кріпацтва, по суті залишалася кріпачкою, бо до 4 лютого 1914 р. не мала власного паспорта, права на вільне пересування, влаштування на службу, навчання, окреме проживання без дозволу чоловіка³.

Підґрунтя для юридизації гендерної рівності, як і саме становлення та розбудова гендерного законодавства на теренах України мало національні особливості, що спиралися на особливості ставлення до жінок загалом, своєрідності орієнтирів останніх у громадській активності, і на які звертають увагу низка науковців (Костомаров, М. 1994, с. 68–69; Рубчак, М. 2003, с. 10).

Отже, розповсюдження ліберальної ідеології і її формування як організаційно-політичної суспільної практики, а також феміністичний рух і боротьба жінок за рівні з чоловіками права в цей період відіграли величезну роль у підготовці принаймні частини тогочасного суспільства до визнання та юридичного закріплення рівноправ'я жінок і чоловіків.

Факт участі українських жінок у Першій світовій війні як офіцерів Легіону УСС у 1914–1915 рр. австро-угорської армії, а також служба жінок у царській армії Росії в 1915–1917 рр., як і існування жіночих бойових батальйонів руської армії, що були сформовані влітку 1917 р. (Абашева, Ж. 2015,

і права; історія політичних і правових учень; Рибак О. З. Ідеологія і суспільна практика жіночого руху на західноукраїнських землях ХІХ — першої третини ХХ ст.: типологія та європейський культурно-історичний контекст: Автореферат дис. ... докт. іст. наук. — 07.00.01. Історія України. Львів, 2006.

¹ Цивільне уложення Австрійської імперії (1772–1918) (глава II), Звід основних законів Російської імперії, 1906 (глава II) // Хрестоматія з історії держави і права / ред. В. Д. Гончаренко. Т. 1: 3 найдавніших часів до початку ХХ ст. К.: Ін Юре, 2000. С. 303–308.

² Цивільне уложення Австрійської імперії (1772–1918) (глава II), Звід основних законів Російської імперії, 1906 (глава II) // Хрестоматія з історії держави і права / ред. В. Д. Гончаренко. Т. 1: 3 найдавніших часів до початку ХХ ст. К.: Ін Юре, 2000. С. 337.

³ Вороніна М. Мешканки міст Харківської губернії: гендерна дискримінація та динаміка змін (1861–1917 рр.): Автореферат дис. ... канд. іст. наук. 07.00.01. Історія України Харків, 2005. С. 15.

с. 140; Каширин, В. 2010, с. 95; Култишева, П. 2018, с. 104)¹, мали потужний вплив на жіночу емансипацію, як у Росії, так і в Україні та руйнували усталену гендерну модель.

Зміни геополітичних і соціально-економічних умов, що відбулися на початку ХХ ст., сприяли започаткуванню юридичного закріплення гендерної рівності в країнах Європи, на теренах України та в Росії.

Юридичне закріплення прав жінок розпочалося з надання їм політичних (виборчих) прав. Першими серед європейських країн, де жінкам було надано виборчі права (у різних обсягах, різним категоріям жінок чи окремим жінкам, зокрема на окремих територіях тих чи інших країн) стали: Фінляндія — 1906 р., Норвегія — 1907 р., Данія та Ірландія — 1915 р.²

Лютнева революція 1917 р. і падіння монархічного ладу започаткували розпад Російської імперії. Соціальна мобілізація до революції в перші ж її дні викликала потужні національні рухи, що, за умов слабкості державних інституцій Тимчасового Уряду, почали створювати власні державні структури. Для Наддніпрянської України зазначені події стали передумовою створення Центральної Ради й подальшого проголошення 7 листопада 1917 р. на територіях Наддніпрянської України Української Народної Республіки (далі — УНР). Зазначені революційні події стали й передумовою змін у гендерній ситуації, поставивши проблему дискримінації жінок поряд з іншими питаннями, які порушила революція.

У працях видатного українського вченого, державного і політичного діяча Михайла Грушевського, що побачили світ протягом 1917–1918 рр., зокрема в праці «Хто такі українці і чого вони хочуть», він визначив, яким саме має бути виборче право в демократичній державі. В цій праці, між іншим, «червоною лінією» проходить ідея про те, що: «Виборче право мусить бути однакове чоловікам і жінкам і починатися з молодого віку, не далі 20 літ...» (Грушевський, М. 1991, с. 131).

Слушними є висновки О. Лабур (Лабур, О. 2020), яка, досліджуючи гендерну ситуацію на хвилі революційної політики з лютого 1917 р. в Україні, зауважила: «...що революція Лютого 1917 р. розпочала епоху засадничої трансформації гендерних відносин... Сприятливими для жінок стали політична пертурбація влади та її інституційна невизначеність. Перехідний процес “пом’якшив” владу і надав жінкам “інструменти” заявити про себе й бути почутими з боку сил, заінтересованих у реконструкції суспільства. Одночасно зросла група чоловіків, які почали визнавати виборче пра-

¹ Книгиницька О. Громадська, військова та науково-педагогічна діяльність Олени Степанів. Дис. ... канд. іст. наук. — 07.00.01. Історія України. Львів, 2018. С. 18; Рибак О. З. Ідеологія і суспільна практика жіночого руху на західноукраїнських землях ХІХ — першої третини ХХ ст.: типологія та європейський культурно-історичний контекст: Автореферат дис. ... докт. іст. наук. — 07.00.01. Історія України. Львів, 2006. С. 13.

² Women’s Suffrage. A World Chronology of the Recognition of Women’s Rights to Vote and to Stand for Election (en), 2020. URL: <http://archive.ipu.org/wmn-e/suffrage.htm>

во жінок і підтримували їхні вимоги... Тож революція порушила сам порядок формулювання питань про гендер, його відмінності й нерівності» (Лабур, О. 2020, с. 53).

Після революційних подій 1917 р. жінки активізувалися у боротьбі за свої права. Вони не лише заявляли про необхідність надання їм рівних прав з чоловіками, а й вимагали цьому законодавчого закріплення.

«...На момент Лютневої революції суспільство було “наелектризоване” гендерними виборчими емоціями та ідеалами» (Лабур, О. 2020, с. 46). В цей час жінки відчули історичність шансу, який не можна було втратити й активізувалось у боротьбі за свої права, тому «...цілком логічними стали масштабні акції з оскарження свого виборчого безправ'я. Кульмінаційними подіями стали «колосальна маніфестація жінок у Петрограді 19 березня та Жіночий з'їзд у Москві 7–11 квітня 1917 р. ...» (Лабур, О. 2020, с. 48). Під тиском масових жіночих протестів Тимчасовий Уряд змушений був поступитися.

З цього приводу М. Вороніна відзначила, що маніфестація жінок у Петрограді 19 березня 1917 р. стала визначальною подією в боротьбі за політичні (виборчі) права¹.

Непевність положення Тимчасового Уряду в період двовладдя (лютий — червень 1917 р.) з одного боку, а з іншого активізація жінок у боротьбі за свої права, змусили тогочасну владу поглянути на жінок як на суб'єктів виборчого права. Тому 15 квітня 1917 р. Тимчасовий Уряд (під головуванням князя Львова), що вимушений був задуматися про розширення електорального кола, видав постанову «Про провадження виборів гласних міських дум та про дільничні міські управління» (1917), якою затверджено «Тимчасові правила про проведення виборів гласних міських дум». Згідно з цими правилами: «Правом участі у виборах гласних користуються Російські громадяни обох статей усіх національностей і віросповідань, які досягли до часу складання виборчих списків двадцяти років...»². Це дещо вгамувало пристрасті навколо питання про виборчі права жінок, бо тепер на загальнодержавному рівні жінкам нарешті було надано можливість обирати й бути обраними спочатку до гласних міських дум, а з вересня 1917 р. брати участь також у виборах до Установчих зборів³.

Жіноцтво різних губерній негайно скористалося наданим їм активним та пасивним виборчим правом. Наприклад, М. Вороніна, досліджуючи виборче право в межах Харківської губ., зазначила: «Завдяки високо-

¹ Вороніна М. Мешканки міст Харківської губернії: гендерна дискримінація та динаміка змін (1861–1917 рр.): Автореферат дис. ... канд. іст. наук. 07.00.01. Історія України Харків, 2005. С. 16

² Постановление Временного правительства 1917 «О производстве выборов гласных городских дум и об участковых городских управлениях (Приложение 1 к отделу II «Временные правила о производстве выборов гласных городских дум»). URL: <http://emsu.ru/lm/monf/library/MUN4/7.htm>

³ Постановление Временного правительства 1917 «Об утверждении раздела I положения о выборах в Учредительное собрание». URL: <https://constitution.garant.ru/history/act1600-1918/5411>

му рівню емансипованості харківської громади... додаткові вибори... відбулися на засадах гендерної рівності, і вже 26 квітня засідання розпочалися в оновленому складі, гласними стали Є.М. Десятова і А. Чаплигіна, яких обрали мешканці Харківщини»¹.

Отже, активна позиція жінок у боротьбі за свої права змусила Тимчасовий Уряд на законодавчому рівні визнати жінок суб'єктами активного й пасивного виборчого права. Таким чином, саме 15 квітня 1917 р. (день прийняття постанови Тимчасового Уряду «Про провадження виборів гласних міських дум та про дільничні міські управління») (1917) стало відправною точкою у ліквідації політичного та соціального безправ'я жінок Росії (до складу якої входила Україна в її тогочасних кордонах), а також початком законодавчого закріплення їх активного та пасивного виборчого права.

У тому самому 1917 р. виборче право отримали й жінки Канади та Нідерландів, а трохи пізніше, 1918 р. — таких європейських країн, як Австрія, Угорщина, Польща, Німеччина, Велика Британія, Ірландія та ін. 1920 р. виборчі права отримали жінки Чехословаччини, а 1929 р. — Румунії².

М. Грушевський розкритикував буржуазну демократію: «Але, може, вона, буржуазна демократія, таки дійсно відмирає разом з буржуазними формами економічного життя, з класовими протилежностями, з класовою державою і витвореним ним правом?... А зрештою!», — наголосив він, — «Не кажучи вже, що в переважній більшості демократій ціла половина людності була позбавлена політичних прав (жіноцтво!) і не можна сказати, щоб се занадто бурило совість сих демократичних громадянств, — чи не позбавлялись політичних прав цілі категорії людяності, як активне військо, урядовці (в декотрих конституціях), і се вважалось навіть архідемократичним» (Грушевський, М. 1991, с. 229). Отже, М. Грушевський вважав ідеології з класовими протилежностями й позбавленням політичних прав цілих верств населення (серед яких зокрема добра половина суспільства — жінки) неприйнятними, а буржуазну демократію, що сповідує таку ідеологію, — такою, що відмирає.

Складні соціально-економічні й політичні умови та ідеологічні суперечності, обумовили настання певних подій у Росії в жовтні 1917 р. Жовтневий переворот 1917 р. у Петрограді радикалізував дії політичних сил в Україні. (25 жовтня) 7 листопада 1917 р. Мала Рада УЦР прийняла III Універсал, за яким проголошено створення УНР у федеративному зв'язку з Росією (Васильєв, В. 2014. с. 54).

Важливою політико-правовою подією в історії України (зокрема з погляду започаткування в Україні гендерного законодавства), стало те, що Центральна Рада прийняла Конституцію УНР у квітні 1918 р. У розв'язанні проблеми

¹ Вороніна М. Мешканки міст Харківської губернії: гендерна дискримінація та динаміка змін (1861–1917 рр.): Автореферат дис. ... канд. іст. наук. 07.00.01. Історія України Харків, 2005. С. 16

² Women's Suffrage. A World Chronology of the Recognition of Women's Rights to Vote and to Stand for Election (en), 2020. URL: <http://archive.ipu.org/wmn-e/suffrage.htm>

дискримінації жінок ідеологи й політичні діячі УНР 1918 р. показали більшу сміливість та рішучість, ніж ліберали й демократи більшості країн того часного світу. Так, у Конституції, затвердженій 29 квітня 1918 р., проголошувалося, що «ніякої різниці між чоловіком і жінкою право УНР не знає»¹. Тобто, під час розробки та прийняття Конституції УНР, її автори й ідеологи вийшли далеко за межі ідеї надання жінкам лише рівного виборчого права й розвинули ідею гендерної рівності та в нормах Конституції УНР закріпили рівність жінок і чоловіків стосовно всіх правовідносин, що виникають у державі. Зазначене стало безпрецедентною подією в історії розвитку гендерного законодавства того періоду, оскільки на той час на європейському просторі не мало аналогів. Слід також зазначити, що це відбулося попри традиції «домобуду», які віками панували в Росії, в складі якої тоді перебувала Наддніпрянська Україна. Зазначене пояснюється як особливим ставленням до жінки, що формувалося певний час в українському соціумі, так і соціальною спрямованістю ідеологів і керівників Української Центральної Ради УНР у будівництві нової національної демократичної держави рівноправних громадян. Чималу роль у цьому відіграло й те, що жінки в складні воєнні роки та революційний час продемонстрували активну позицію на фронті та в соціальній сфері, виборюючи рівні з чоловіками права.

Розпад Австро-Угорщини став передумовою проголошення 9 листопада 1918 р. Західноукраїнської Народної республіки (далі — ЗУНР). «ЗУНР проголосила рівні політичні права для чоловіків і жінок. У тогочасних умовах це означало визнання однієї з головних засад демократичного та ліберального права...»². Натомість у Конституції ЗУНР, яку Українська Національна Рада ухвалила на засіданні 13 листопада (листопада) 1918 р., було задекларовано лише, що «Право влади іменем ЗУНР виконує весь її народ через своє заступництво, вибране на основі загального, рівного, безпосереднього тайного і пропорційного права голосування без різниці пола» (артикул IV «Державне заступництво»)», за аналогією з Австрією та Угорщиною та іншими європейськими країнами того часу.

Отже, норма Конституції УНР чітко декларувала рівність прав жінок і чоловіків та поширювалася на весь комплекс прав. Натомість у Конституції ЗУНР ідеться лише про рівність статей у виборчому праві. Тобто Конституція УНР, у сенсі юридичного оформлення гендерної рівності, є значно прогресивнішою, ніж Конституція ЗУНР.

¹ Конституція УНР (Статут про державний устрій, права і вільності УНР) 1918 (Ст. 11 Розділу II «Права громадян»). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0002300-18>

² Рибак О. З. Ідеологія і суспільна практика жіночого руху на західноукраїнських землях XIX — першої третини XX ст.: типологія та європейський культурно-історичний контекст: Автореферат дис. ... докт. іст. наук. — 07.00.01. Історія України. Львів, 2006. С. 13–14.

³ Тимчасовий основний закон про державну самостійність українських земель бувшої австро-угорської монархії, ухвалений Українською Національною Радою на засіданні 13 листопада 1918. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0009300-18>

Слід звернути увагу й на те, що згідно з Конституцією Російської Соціалістичної Федеративної Радянської Республіки (далі — РСФРР), прийнятої 10 червня 1918 р., жінки також були визнані суб'єктами активного і пасивного виборчого права. «Правом обирати та бути обраним до Рад користуються незалежно від віросповідання, національності, осідлості і т. п. наступні обох статей громадяни РСФРР, яким до дня виборів виповнилося 18 років...»¹.

Отже, на хвилі революційних подій активна позиція жінок, які не тільки голосно заявляли про свої права, а й активно виборювали їх, нарешті, змусила владу, яку на той час представляли виключно чоловіки, почути жіноцтво. Зазначене обумовило «народження» у квітні 1917 р. гендерного законодавства (надання жінкам виборчих прав), що поширювалося на всю територію Росії (в її тогочасних кордонах, що охоплювали й Наддніпрянську Україну), а потім його розвиток у квітні 1918 р. у Наддніпрянській Україні (задекларована рівність прав жінок і чоловіків у всіх сферах суспільного життя). Трохи пізніше постало рівне з чоловіками виборче право жінок в ЗУНР (листопад 1918 р.). Законодавче закріплення рівності прав жінок і чоловіків (хоча подекуди й часткове) порушило традиційні гендерні моделі, що існували віками.

На особливу уваги заслуговує те, що день прийняття Конституції УНР (29 квітня 1918 р.) став останнім днем її існування, внаслідок гетьманського перевороту П. Скоропадського, здійсненого за підтримки німецьких окупаційних військ. Уже 16 травня 1918 р. у «Державному Вістнику» адміністрація П. Скоропадського видала «Конституцію Української держави» (датована 29 квітня 1918 р.), що була комплексом документів, які визначали правові основи функціонування гетьманської держави. Серед цих документів: «Грамота до всього Українського народу» (1918), за якою Скоропадський проголосив себе гетьманом усієї України, а також «Закон про тимчасовий державний устрій України» (1918) та ін.² «Закони» — це тимчасовий статут нового режиму гетьмана П. Скоропадського, що заступав Конституцію, яку мав схвалити майбутній Сейм України... «Закони» зменшили громадянські свободи, що були за доби У.Ц.Р...» (Костів, К. 1964, с. 128). За вказаними актами законодавства українське суспільство поділялося на «козаків» і «громадян», але пояснень, кого саме відносили до цих категорій, ці акти не містили. На думку К. Костіва, «Це був тільки термінологічний натяк гетьмана на майбутній поділ суспільства в Україні на стани» (Костів, К. 1964, с. 128).

Окрім того, К. Костів зазначив, що «...крім законів у справі приватної власності здебільшого всі інші закони Української Центральної Ради залишилися в силі...» (Костів, К. 1964, с. 121). Отже, де-факто гетьманська адмі-

¹ Конституція РСФСР 1918 (ст. 64 Розділ четвертий «Активне і пасивне виборче право»). URL: <http://www.rusconstitution.ru/term/30/>

² Державний Вістник. 1918. 16 травня № 1.

ністрація визнала закони Центральної Ради, але поступово скасовувала ті законодавчі акти, що суперечили політичним і соціально-економічним засадам Української держави за правління гетьмана Скоропадського. Разом з тим, у текстах Конституції «Української держави» гетьмана Скоропадського 1918 р., про права жінок взагалі не згадувалося.

З огляду на вказані історичні події, Конституція УНР (за якою, в той час, коли феміністичний рух на заході тільки почав набирати сили, серед інших прогресивних ідей і прагнень українців проголошена рівність жінок та чоловіків) не набула чинності й відповідно не була реалізована. Так, І. А. Логвиненко зазначає, що: «...хоча Конституція УНР була прийнята в останній день існування Центральної Ради і не діяла жодного дня, це не може применшити її значення в історії вітчизняного революційного конституціоналізму» (Логвиненко, І. А. 2017, с. 38).

Проводячи аналіз якості Конституції УНР та інших актів законодавства УНР, К. Костів зазначив: «Політико-державні акти цієї доби лягли в основу модерної будови української державної системи й їхні впливи були помітні в наступних періодах законодавства і устрою Української держави» (Костів, К. 1964, с. 112–113). Отже, задекларована в Конституції УНР модель державного й політико-соціального устрою, зокрема щодо запровадження гендерної рівності в усіх сферах суспільного життя, стала одним з головних стандартів і орієнтирів не тільки в подальшому державотворенні, а й у подальшому впровадженні та розвитку гендерного законодавства в Україні.

Згодом гетьманська адміністрація скасувала й виборчі права жінок, впроваджені Законом Тимчасового уряду 1917 р. Так, 16 вересня 1918 р. Рада Міністрів ухвалила «Закон про переведення виборів губерніяльних і повітових земських гласних». Виборчий закон адміністрації гетьмана Скоропадського фактично відновлював основні принципи земської виборчої системи за Положенням про губернські і повітові земські установи 1890 р. Де-юре він повертав стару (антидемократичну) систему виборів, оскільки в основу земських виборів тепер було покладено поділ виборців на курії за майновим цензом. За цим законом: «Із осіб жіночого полу виборчим правом користуються тільки володіючі, в протязі того ж річного строку, будь-яким майном в границях повіту, що обкладено земським збором» (аб. 2 п.п. 2 п. 2 Додатку до розділу II Правил переведення виборів губерніяльних і повітових земських гласних)¹.

Очевидність поразки країн Четвертого союзу в Першій світовій війні восени 1918 р. стала передумовою створення Української Національної Ради, а розпад Австро-Угорщини — передумовою проголошення 9 листопада 1918 р. ЗУНР.

На зміну Гетьманату (Української Держави), який було повалено 14 грудня 1918 р., прийшла Директорія УНР, що проголосила себе тимчасовою вер-

¹ Державний вістник. 1918. 21 вересня № 50.

ховною владою революційного часу і констатувала, що влада в УНР має належати лише «працюючим класам». Директорія (тимчасова верховна влада революційного часу) де-юре скасувала цензові думи та земство, які поставив гетьманський уряд, і відновила демократичні, вибрані всенародним голосуванням органи місцевого самоврядування, а також скасувала всі закони й постанови гетьманського уряду в робітничій політиці та в усіх інших сферах, про що 26 грудня 1918 р. сповістила у своїй Декларації¹.

Однак, з огляду на те, що фактично усюди влада невдовзі опинилась у руках комендантів, самодержавних комісарів та отаманів, які проводили військові операції, український політичний і громадський діяч, письменник та голова Директорії (з 14 грудня 1918 р. по 09 лютого 1919 р.) В. Винниченко у праці «Відродження нації» з боєм зазначив: «І через те Декрети Директорії, її благі наміри, її декларації були собі хорошими словами, а в дійсності були отаманські діла з поганими наслідками» (Винниченко, В. 1920, с. 183).

Отже, з певного часу отаманщина перебрала на себе владу, тож Директорія УНР уже не мала ніякого значення, хоча формально ще існувала, тому: «...Декларація Директорії являлась тільки нарисом тих тенденцій, які намічались у рухові мас, це був безсилий голос задушеної на той мент української соціалістичної революції в національних формах» (Винниченко, В. 1920, с. с. 195).

Важливою подією в історії України стало те, що 03 січня 1919 р. Директорія підписала з владою ЗУНР в м. Станіславові «Акт злуки», про що сповістила весь український народ Універсалом від 22 січня 1919 р.² Однак реального об'єднання не відбулося, оскільки вже у квітні 1919 р. на Правобережжі були розгромлені війська Директорії, а на весну 1919 р. на території України (крім Надзбруччя і західних областей), знову було встановлено більшовицьку владу.

В цей час західноукраїнські землі опинились у складі низки європейських країн: Польщі (Східна Галичина, Західна Волинь, Холмщина, Підляшшя); Румунії (Північна Буковина, Південна Бессарабія) та Чехословаччини (Закарпаття). Тому гендерна ситуація та гендерне законодавство на західноукраїнських землях до їх радянізації (1939–1941 рр.) розвивалися залежно від особливостей геополітичного, економічного й соціально-культурного розвитку відповідних країн³.

У західноукраїнському суспільстві реалізація принципу правової статеві рівноправності відбулась у два етапи. Перший етап — це: «...тривала боротьба за конституційне проголошення правової рівності чолові-

¹ Декларація Української Директорії, що зробила Директорія 1918. URL: <https://cutt.ly/wN3F6Pm>

² Універсал Директорії Української Народньої Республіки 1919. URL: <https://cutt.ly/3n3GpEq>

³ Історія України. URL: <https://cutt.ly/Dn3GeVF>

ків і жінок, а також більш чи менш послідовна імплантація цієї декларації у чинне законодавство. На другому етапі суспільство загалом та жінки зокрема “вчилися” користуватися новими юридичними правами. Суспільна адаптація ідеї правової статевої егалітарності потребувала тривалого часу»¹.

Поразки українського державотворення й зміна політичних акцентів більшовицької влади на класові на певний час перервали національну офіційно-правову кодифікацію, зокрема правову регламентацію рівноправ'я жінок та чоловіків. Так, на відміну від Конституцій УНР і ЗУНР 1918 р., Конституція Української Соціалістичної Радянської Республіки (далі — УСРР), прийнята в березні 1919 р., у якій заявлявся твердий намір увійти до складу «єдиної Соціалістичної Радянської Республіки, як тільки утворяться умовини для її збудови»², всі права і можливості у сфері громадянського й політичного життя надавала трудовим масам³ і жодної норми щодо гендерної рівності тепер не містила.

Про несприйняття норм Конституції УСРР, яку прийняла більшовицька влада 1919 р., зазначав М. Грушевський. Одночасно він проводив аналогію між державно-політичним устроєм, котрий задекларувала радянська республіка, та буржуазною демократією: «Ми не підходимо до сього революційного утвору з прийнятими нормами демократичного устрою. Але чи не знайдеться тут дуже близької аналогії з сим сучасним революційним утвором — радянською республікою, котра наділяє правами тільки ті верстви, на яких опирається її будова, в яких вона бачить охоронців своїх інтересів і самого свого існування» (Грушевський, М. 1991, с. 229).

На відміну від Конституції РРФСР 1918 р., наступна Конституція РСФРР та Конституція Союзу Радянських Соціалістичних Республік (далі — СРСР), не містили жодної норми про рівноправ'я статей⁴. Зазначене дещо характеризує гендерну ситуацію в РСФРР та СРСР і пояснює паузу в законодавчому закріпленні рівних прав жінок та чоловіків в УСРР, що 1919 р. стала однією з республік СРСР.

Отже, юридизацію гендерної рівності 1919 р. в Наддніпрянській Україні (УСРР) було поставлено на паузу. Тому для автора статті дослідження історико-правової еволюції гендерного законодавства в Україні радянського періоду та в роки незалежності України є метою подальших досліджень.

Висновки. Стаття є результатом оригінального дослідження та всебічного аналіз-контенту з посиланням на важливі історіографічні публікації та нормативно-правові акти (здебільшого Конституції), що приймалися на початку

¹ Рибак О. З. Ідеологія і суспільна практика жіночого руху на західноукраїнських землях XIX — першої третини XX ст.: типологія та європейський культурно-історичний контекст: Автореферат дис. ... докт. іст. наук. — 07.00.01. Історія України. Львів, 2006. С. 15.

² Конституція УРСР 1919 (ч. 4 ст. 1). URL: <https://cutt.ly/wn3Gcl6>

³ Конституція УРСР 1919 (ст. 22). URL: <https://cutt.ly/wn3Gcl6>

⁴ Конституція РСФСР 1925 (ст. 13). URL: <https://cutt.ly/Yn3GPod>; Конституція СРСР 1924. URL: <https://cutt.ly/An3GIBv>

XX ст., зокрема в 1917–1919 рр. Досліджуваний період європейської історії охоплює події Першої світової війни, революцій, переворотів громадянських війн, що в історії України одночасно стали періодом спроб створити Українську національну державу. Саме в цей період в Україні започатковано впровадження гендерного законодавства.

Зародження та формування на українських землях ідеї про надання жінкам рівних з чоловіками виборчих прав, прав у політичному й соціальному житті беруть початок з середини XIX ст., оскільки вже тоді жіноче лідерство тут визначилось як суспільно-політичний феномен, хоча закони, що діяли ще на початку XX ст. в Австро-Угорській і Російській імперіях закріплювали гендерну нерівність та дискримінацію жінок. Популяризація ліберальних ідей у багатьох країнах світу, зокрема в Росії (до складу якої в цей період входила Наддніпрянська Україна) з середини XIX ст. до 1920-х рр. супроводжувався «першою хвилею фемінізму», що свідчило про загострення жіночого питання.

Започаткуванню юридичного закріплення гендерної рівності в Росії та України посприяли зміни геополітичних і соціально-економічних умов на початку XX ст. (Перша світова війна, розпад Російської та Австро-Угорської імперій, революційні події 1917 р. в Росії та на українських землях тощо). Зазначене потужно вплинуло на жіночу емансипацію та руйнувало усталену гендерну модель «домобуду». Все це створило ґрунт для впровадження гендерного законодавства.

Після Лютневої революції революційно-феміністичні настрої жіноцтва досягли високого напруження. Активна позиція жінок, які вийшли на масові маніфестації в березні — квітні 1917 р. змусили Тимчасовий Уряд Росії (позиції якого були надто непевні та потребували електоральної підтримки) 15 квітня 1917 р. на законодавчому рівні надати рівні з чоловіками виборчі права. Так Україна разом з Росією стала однією з перших європейських країн, де це було зроблено.

Лідери-ідеологи Центральної Ради УНР (М. Грушевський, В. Винниченко та ін.) у квітні 1918 р. вийшли далеко за межі ідеї надання жінкам лише рівного з чоловіками виборчого права. Вони розвинули ідею гендерної рівності й офіційно закріпили рівність жінок і чоловіків стосовно всіх правовідносин, що виникають, у державі в нормах Конституції УНР 1918 р. (на жаль, не реалізованої). Тому, на відміну від інших європейських держав, у квітні 1918 р. Україна стала чи не єдиною країною у світі, де на початковому етапі державотворення в Конституції УНР задекларовано рівність жінок та чоловіків за всім обсягом прав. Це стало безпрецедентною подією в історії конституціоналізму й розвитку гендерного законодавства того періоду, бо на той час у європейському просторі не мало аналогів. Зазначене пояснюється як особливим ставленням до жінки, що формувалося

певний час в українському соціумі, так і соціальною спрямованістю ідеологів і керівників Центральної Ради УНР у будівництві нової національної демократичної республіки рівноправних громадян. Визначальною в цьому стала активна громадянська позиція жінок, що підтверджувала бажання і потреби жінок в участі у громадському та політичному житті й розвитку країни.

Однак поразки українського державотворення (гетьманат, отаманщина, перемога більшовистської влади у Наддніпрянській Україні) та подальші зміни політичних акцентів більшовистської влади з гендерних на класову боротьбу, що віддзеркалилось у Конституції УСРР 1919 р., на певний час перервали юридичне закріплення рівноправ'я жінок і чоловіків.

Жінки західної України вперше отримали виборчі права 1918 р. (Конституція ЗУНР) майже одночасно з жінками Австрії, Угорщини, Польщі, Німеччини, Великої Британії, Ірландії та ін. Зазначене змінило гендерну ієрархію, що існувала віками.

Окупація західноукраїнських земель у квітні 1919 р. обумовила подальший розвиток гендерного законодавства на західноукраїнських землях за законами країн, що їх окупували, до входження цих земель у склад СРСР (1939–1945 рр.).

Отже, завдяки впровадженим в Україні у 1917–1919 рр. нормам гендерного законодавства було реалізовано лише виборчі права жінок. Юридизація рівних прав жінок і чоловіків у всьому світі почалася завдяки активізації ліберального та феміністичного руху, а на українських землях також соціалістичного й українського національного рухів і під впливом доктрини «верховенства права», що набула у світі подальшого розвитку й з часом стала основним принципом демократичних держав, зокрема України.

Абашева, Ж. 2015. Московский женский батальон смерти в годы Первой мировой войны: из истории создания. *Псковский военно-исторический вестник*. Вып. 1. С. 137–141.

Буряк, Л. І. 2011. Жінка в українському соціумі: історичні студії другої половини XIX ст. — початку XX ст. *Українознавчий альманах*. Вып. 6. С. 67–71.

Васильєв, В. 2014. *Політичне керівництво УРСР і СРСР: динаміка відносин центр-суб'єктів влади (1917–1938)*. Київ.

Винниченко, В. 1920. *Відродження нації*. Ч. 3. Відень, Нью-Йорк.

Головатий, С. 2006. *Верховенство права: від доктрини до принципу*. Кн. 2. Київ: Фенікс.

Грушевський, М. 1921. *Початки громадянства (генетична соціологія)*. Прага: Заграничне бюро і склад Видань в Празі.

Грушевський, М. 1991. *Хто такі українці і чого вони хочуть*. Київ.

Иконников, В. С. 1874. *Русская женщина накануне реформы Петра Великого и после нее. Сравнительно-исторический очерк*. Киев: Тип. Императорского университета св. Владимира.

Каширин, В. 2010. *Взятие горы Маковка. Неизвестная победа русских войск весной 1915 года*. Москва.

Ковальчук, О. С. & Потапюк, Л. М. 2017. Причини та передумови виникнення жіночого руху в Україні на прикладі жіночих товариств (друга половина XIX — початок XX століття). *Людознавчі студії*. Серія «Педагогіка». Вип. 5/37. С. 60–70. DOI: 10.24919/2313-094.5/37.102611

Коростахова, І. 2015. Адміністративно-правова охорона: загально-теоретичні аспекти. *Вісник Академії митної служби України*. Вип. 2 (15). С. 66–73.

Коростахова, І. 2019. Механізм адміністративно-правового регулювання як правова категорія та багатоаспектне явище. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*. Вип. 1. С. 52–61. DOI: <https://doi.org/10.32886/instzak.2019.01.06>

Коростахова, І. 2020. Режим надзвичайного стану під час пандемії: механізм правового регулювання, як гарантія забезпечення дотримання принципу верховенства права. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*. Вип. 6. С. 31–40. DOI: <https://doi.org/10.32886/instzak.2020.06.04>

Костів, К. 1964. *Конституційні акти відновленої української держави 1917–1919 років і їхня політично-державна якість*. Торонто.

Костомаров, М. І. 1994. *Слов'янська міфологія: вибрані праці з фольклористики й літературознавства*. Київ: Либідь.

Култышев, П. 2018. Женские батальоны русской армии в 1917 году как фактор размывания гендерных ролей в условиях военного времени. *Научные ведомости Белгородского государственного университета*. Т. 45. Вип. 1. С. 104–111.

Логвиненко, І. 2017. Конституція УНР 1918 року: історія розробки, прийняття та оцінки в історіографії. *Право і безпека*. Вип. 1 (64). С. 35–39.

Локк, Дж. 1988. *Сочинения*: В 3 т. Т. 3. Москва: Мысль. С. 137–405.

Рубчак, М. 2003. Передмова. В: Гентош, Л. & Кісь, О., ред. *Гендерний підхід: історія, культура, суспільство*. Львів: ВНТЛ Класика. С. 6–14.

Смоляр, Л. О. 1998. *Минуле заради майбутнього. Жіночий рух Наддніпрянської України II пол. XIX — поч. XX ст. Сторінки історії*. Одеса: Астропринт.

Bohachevsky-Chomiak, M. 1988. *Feminists Despite Themselves. Women in Ukrainian Community Life, 1884–1939*. Edmonton: Canadian Institute of Ukrainian Studies, University of Alberta.

Dacey, A. 1897. *Introduction to the Study of the Law of the Constitution*. London.

Dacey, A. 1909. *Letters to a Friend on Votes for Women*. London.

Abasheva, Zh. 2015. Moskovskiy zhenskiy batalon smerti v gody Pervoy mirovoy voyny: iz istorii sozdaniya [Moscow Women's Battalion of Death During the First World War: from the History of Creation]. *Pskovskiy voenno-istoricheskii vestnik*. Vyp. 1. S. 137–141. [in Russian]

Buriak, L. I. 2011. Zhinka v ukrainskomu sotsiumi: istorychni studii druhoi polovyny XIX st. — pochatku XX st. [Woman in Ukrainian Society: Historical Studies of the Second Half of the 19th — Early 20th Cent.]. *Ukrainoznavchyi almanakh*. Vyp. 6. S. 67–71. [in Ukrainian]

Vasyliiev, V. 2014. *Politychne kerivnytstvo URSR i SRSR: dynamika vidnosyn tsentru-subsentru vldy (1917–1938) [Political Leadership of the USSR and the USSR: the Dynamics of Relations Center-Subcenter of Power (1917–1938)]*. Kyiv. [in Ukrainian]

Vynnychenko, V. 1920. *Vidrodzhennia natsii [Revival of the Nation]*. Ch. 3. Viden, Niu-Iork. [in Ukrainian]

Holovatyi, S. 2006. *Verkhovenstvo prava: vid doktryny do pryntsyphu [Rule of Law: from Doctrine to Principle]*. Kn. 2. Kyiv: Feniks. [in Ukrainian]

Hrushevskiy, M. 1921. *Pochatky hromadianstva (henetychna sotsiolohiia) [The Beginnings of Citizenship (Genetic Sociology)]*. Praha: Zahranycne biuro i sklad Vydan v Prazi. [in Ukrainian]

Hrushevskiy, M. 1991. *Khto taki ukraintsi i choho vony khochut [Who are Ukrainians and What do They Want]*. Kyiv. [in Ukrainian]

Ikonnikov, V. S. 1874. *Russkaya zhenshchina nakanune reformy Petra Velikogo i posle nee. Sravnitelno-istoricheskii ocherk [Russian Woman on the Eve of the Reform of Peter the Great and After It. Comparative History]*. Kiev: Tip. Imperatorskogo universiteta sv. Vladimira. [in Russian]

Kashirin, V. 2010. *Vztyatie gory Makovka. Neizvestnaya pobeda russkikh voysk vesnoy 1915 goda [Taking Mount Makovka. Unknown Victory of the Russian Troops in the Spring of 1915]*. Moskva. [In Russian]

Kovalchuk, O. S. & Potapiuk, L. M. 2017. Prychyny ta peredumovy vynyknennia zhinochoho rukhu v Ukraini na prykladi zhinochykh tovarystv (druha polovyna XIX — pochatok XX stolittia) [Reasons and Preconditions of the Emergence of the Women's Movement in Ukraine on the Example of Women's Societies (Second Half of 19th — Early 20th Cent.)]. *Liudynoznavchi studii. Serii «Pedahohika»*, Vyp. 5/37. 60–70. DOI: 10.24919/2313-094.5/37.102611. [in Ukrainian]

Korostashova, I. 2015. Administratyvno-pravova okhrona: zahalno-teoretychni aspekty [Administrative and Legal Protection: General Theoretical Aspects]. *Visnyk Akademii mytnoi sluzhby Ukrainy*. Vyp. 2 (15). S. 66–73. [in Ukrainian]

Korostashova, I. 2019. Mekhanizm administratyvno-pravovoho rehuliuвання yak pravova katehoriia ta bahatoaspektnе yavyshe [Mechanism of Administrative and Legal Regulation as Legal Category and Multidimensional Phenomenon]. *Naukovi zapysky Instytutu zakonodavstva Verkhovnoi Rady Ukrainy*. Vyp. 1. S. 52–61. DOI: <https://doi.org/10.32886/instzak.2019.01.06> [in Ukrainian]

Korostashova, I. 2020. Rezhym nadzvychainoho stanu pid chas pandemii: mekhanizm pravovoho rehuliuвання, yak harantiia zabezpechennia dotrymannia pryntsyphu verkhovenstva prava [Regime of the State of Emergency of During an of Infectious Disease Pandemic: Mechanism of Legal Regulation as a Guarantee of Adherence the Principle of the Rule of Law]. *Naukovi zapysky Instytutu zakonodavstva Verkhovnoi Rady Ukrainy*. Vyp. 6. S. 31–40. DOI: <https://doi.org/10.32886/instzak.2020.06.04> [in Ukrainian]

Kostiv, K. 1964. *Konstytutsiini akty vidnovlenoi ukraïnskoi derzhavy 1917–1919 rokov i yikhnia politychno-derzhavna yakist [Constitutional acts of the restored Ukrainian state of 1917–1919 and their political and state quality]*. Toronto. [in Ukrainian]

Kostomarov, M. I. 1994. *Slovianska mifolohiia: vybrani pratsi z folklorystyky y literaturoznavstva [Slavic Mythology: Selected Works on Folklore and Literary Studies]*. Kyiv: Lybid. [In Russian]

Kultyshev, P. 2018. Zhenskie bataloni russkoy armii v 1917 godu kak faktor razmivaniya gendernikh roley v usloviyakh voennogo vremeni [Women's Battalions of the Russian Army in 1917 as a Factor in the Loosening of Gender Roles in Wartime]. *Nauchnye vedomosti Belgorodskogo gosudarstvennogo universiteta*. T. 45. Vyp. 1. S. 104–111. [in Russian]

Lohvynenko, I. 2017. Konstytutsiia UNR 1918 roku: istoriia rozrobky, pryiniattia ta otsinky v istoriohrafii. *Pravo i bezpeka*. Vyp. 1 (64). S. 35–39. [in Ukrainian]

Lokk, Dzh. 1988. *Sochineniya [Works]: V 3 t. T. 3*. Moskva: Mysl. S. 137–405. [in Russian]

Rubchak, M. 2003. Peredmova [Preface]. V: Hentosh, L. & Kis, O., red. *Gendernyi pidkhid: istoriia, kultura, suspilstvo*. Lviv: VNTL Klasyka. 6–14. [in Ukrainian]

Smoliar, L. O. 1998. *Mynule zarady maibutnoho. Zhinochyi rukh Naddnyprianskoi Ukrainy II pol. XIX — poch. XX st. Storinky istorii [The Past for the Sake of the Future. Women's Movement of Dnieper Ukraine II h. of 19th — Early 20th Cent. Pages of History]*. Odesa: Astroprynt. [in Ukrainian]

Bohachevsky-Chomiak, M. 1988. *Feminists Despite Themselves. Women in Ukrainian Community Life, 1884–1939*. Edmonton: Canadian Institute of Ukrainian Studies, University of Alberta.

Dacey, A. 1897. *Introduction to the Study of the Law of the Constitution*. London.

Dacey, A. 1909. *Letters to a Friend on Votes for Women*. London.

УДК 929:355:94(477)(1917/1921)

DOI: 10.20535/2307-5244.52.2021.236161

М. М. Рогожа

ORCID: 0000-0002-9545-830X, Researcher ID: Z-3069-2019

*Уманський державний педагогічний університет
імені Павла Тичини*

А. О. Карасевич

ORCID: 0000-0002-4261-6386

*Уманський державний педагогічний університет
імені Павла Тичини*

M. Rohozha

Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University

A. Karasevych

Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University

**УРОДЖЕНЦІ ЧЕРКАЩИНИ
У ВИЗВОЛЬНІЙ БОРОТЬБІ 1917–1921 РР.:
БІОГРАФІЧНО-ДІЯЛЬНІСНИЙ АСПЕКТ**

*Natives of Cherkasy Region in the Liberation Fight
in 1917–1921: Biographical and Activity Aspect*

У статті розглянуто участь уродженців Черкащини у національно-визвольній боротьбі 1917–1921 рр. як частину цілісного явища будівництва незалежної держави. За мету поставлено дослідити через біографії її участь у боях генералів Базильського, Вовка, Загородського та Тютюнника, очолюваних ними військових з'єднань у контексті державотворчого процесу. Участь генералів у національно-визвольній боротьбі розглянуто через біографічно-діяльнісний аспект. Біографічний аспект виявив якості очільників, сформовані різними чинниками: родинними, суспільними, освітніми, вишкільними, службовими, міжособистісними тощо. Діяльнісний аспект реалізовано че-